

4000 JAAR OERLE

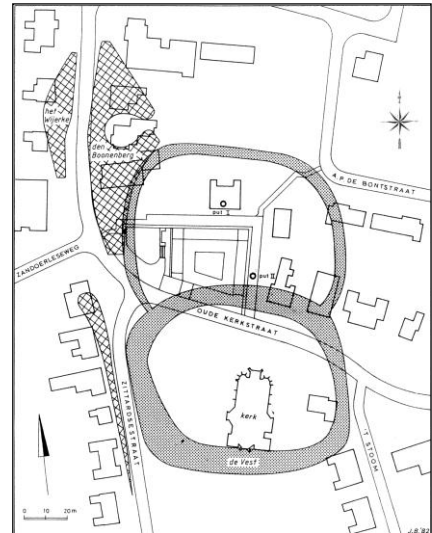
(4) Middeleeuwse heerlijkheid Oerle

Reeds in de 11e eeuw bestond het recht van vrij eigendom van een heerlijkheid of domein (een bepaald grondgebied dat onderworpen was aan een heer, die er eigenmachtig gezag uitoefende).

In de jaren 1981-1986 werd in de kom van Oerle een archeologisch onderzoek uitgevoerd, waarin aan het licht kwam dat tenminste gedurende de periode 1000-1250 de percelen van het huidige kerkgebouw (inclusief kerkhof) en van het ertegenover gelegen Dorpsplein door twee aan elkaar grenzende grachten

werden ingesloten. Deze vondst, gecombineerd met gegevens uit de beschikbare historische bronnen, maakt aannemelijk dat hier de verblijfplaats van een voorname familie grootgrondbezitters werd teruggevonden. Zeer waarschijnlijk is een 'Frankische' kolonist de stichter van dit domein geweest (precies zoals andere kolonisten in Meerveldhoven). Deze grondheer, plus zijn familie/nazaten, heeft zich vermoedelijk omstreeks de 8e eeuw in Oerle op de nog vrij zijnde gronden gevestigd en er tot midden 13e eeuw zijn/haar verblijf gehad.¹⁾ Naast eigendom van grote oppervlakten grond kan ook 'eigendom' van personen (lijfeigenen die op deze gronden woonden en ze bewerkten) tot de omvang van het domein worden gerekend. Omgeven door een brede gracht, stond de woning van de heer op het hoofdterrein, alsook een (eigen)kerkje. Eveneens omringd door een gracht, stonden twee boerderijen ('neerhoeven') op het voorterrein. De inkomsten van de kerkelijke belasting (tienden = het tiende deel van de vruchten van het veld en van de opbrengst van het vee)

vielen toe aan de heer en zijn erfelijke opvolgers, waaruit aan de pastoor een bedrag voor zijn levensonderhoud werd besteed. Voorts beschikte de heer over een eigen rechtsprekend college, een zogenaamde laat- of dingbank (met beperkte bevoegdheden over het eigen bezit). Hier werd recht gesproken over onderlinge geschillen tussen burgers van de grondheerlijkheid, over conflicten, over overtredingen en onenigheden, en er werden akten van transport, transacties en contracten van verhuur en verpachting opgemaakt.

*Het woongebiedje van de heer van Oerle.
(tekening: Jacq. Bijnen, 1982)*

Boomstamput uit begin 11^e eeuw. Deze vondst was het begin van de ontdekking van het woongebied van de middeleeuwse 'adellijke' familie Van Oerle.

Zeer waarschijnlijk lag de stichting van het heerlijk bezit van Oerle ruim vóór de 10e eeuw (8e eeuw ?) en is het woongebied (site) van de heer omstreeks de 10e-11e eeuw versterkt met een gracht.

In het midden van de 13e eeuw (1249-1254) werd het familiebezit via een reeks transacties aan het klooster Postel - feitelijk aan haar moederabdij Floreffo - verkocht.²⁾

Omdat met de verkoop van het kerkgebouw - inclusief het kerkhof en de inkomsten uit de tienden - ook het patronaatsrecht (recht van voordracht ter benoeming van de pastoor) aan Postel werd overgedragen, werd Postel wettelijk eigenaar van de parochie Oerle. Tevens verwierf Postel de rechten en

¹⁾ Bijnen, J.F.C.M., Een omgracht woongebied van middeleeuwse adel te Oerle, in: Slofstra, J., H.H. van Rechteren Altena en F. Theuws, *Het Kempenproject 2, een regionaal-archeologisch onderzoek in uitvoering*, 1985 Waalre, p. 67-75. (Uitgave: Stichting Brabants Heem.)

²⁾ De abdij van Floreffo bij Namen (B) was de moederabdij van de in 1140 gestichte priorij Postel. Postel bleef een priorij onder de abt van Floreffo tot 1618. In de tijd waarover het hier gaat, trad de prior van Postel al vrij zelfstandig op, maar formeel was het nog steeds de abt van de abdij Floreffo die als rechtspersoon optrad.

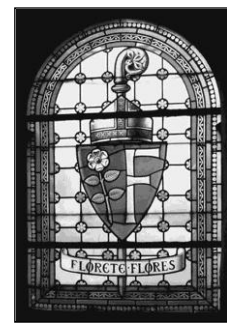
privileges die op de goederen van de 'oorspronkelijke' grondheer rustte, waaronder het maalrecht, het recht van molenban en dat van de visserij (recht van vissen en van kweken van vis in een bepaald water). Bij de koop behoorde eveneens het volle eigendom van twee boerderijen met de agrarische gronden.

Ook de jurisdictie die de heer bezat over eigen goederen en horigen werd met het instellen van een laatbank door Postel voortgezet. Het monopolie van de rechtspraak viel voortaan echter onder het direct gezag van de hertog, die Oerle onder de jurisdictie van de schepenbank van Eersel stelde. (Mogelijk was deze schepenbank in oorsprong de enige – hertogelijke - rechtbank in de Kempen.)

Waarschijnlijk hadden de personen, die door de heer als zijn eigendom werden beschouwd en die op zijn gronden woonden en ze bewerkten, reeds voor de verkoop van het allodium hun vrijheid verkregen, tegen een jaarlijkse vergoeding in geld of natura (bede), waardoor de boerderijen niet meer direct door de heer werden geëxploiteerd, maar verhuurd.

gen, tegen een jaarlijkse vergoeding in geld of natura (bede), waardoor de boerderijen niet meer direct door de heer werden geëxploiteerd, maar verhuurd.

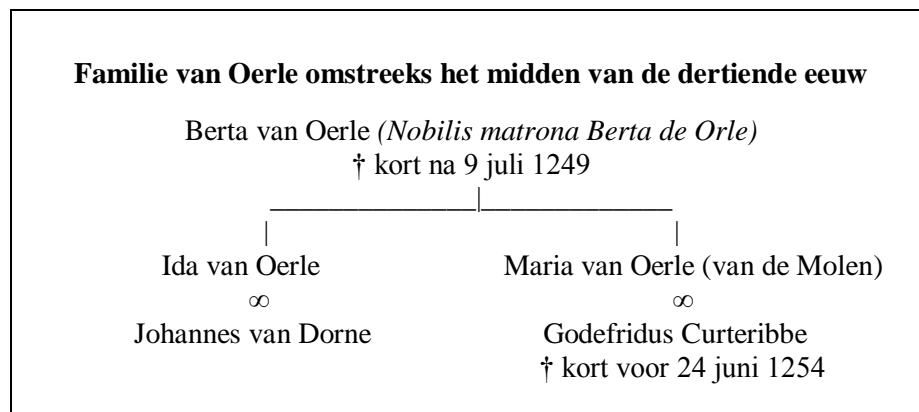

Wapen abdij Floreffe.

Abdij van Floreffe (bij Namen aan een bocht bij de rivier de Samber), gesticht in 1121; in 1140 werd zij de moederabdij van Postel. Aanvankelijk (tot 1682) werden de Pastoors van Oerle en Veldhoven benoemd op voordracht van de abt van Floreffe.

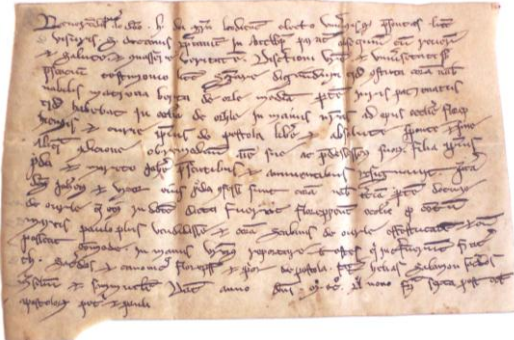
De familienaam van de heer van Oerle is niet bekend, maar in het algemeen werd een heer vernoemd naar de plaats waar hij zijn domicilie had gekozen, in dit geval dus Van Oerle. Uit de periode 1249-1254 zijn namen bekend, namelijk: *Nobilis matrona Berta de Orle*, Edelvrouwe Berta van Oerle, weduwe, overleden kort na 9 juli 1249 en haar dochter Ida, gehuwd met Johannes van Dorne en tenslotte dochter Maria, gehuwd met Godefridus Curteribbe (Quatirbe). Daar in een aantekening (uit 815) in het schenkingsregister van Lorsch gewag wordt gemaakt van goederen onder 'Osterol' (= Oost-Oerle), is het niet geheel uit te sluiten dat de heer van Oerle gelieerd is aan de kolonistenfamilie van Meerveldhoven.

Na 1254 lijkt de rol van de familie Van Oerle te zijn uitgespeeld.

De grondheerlijkheid Kerkoerle

Toen (Floreffe) Postel de allodiale goederen van Oerle in 1254 had verworven, beschouwde zij de eigendommen, inkomsten en rechten in Oerle als een lage heerlijkheid (in feite als een voortzetting van de oorspronkelijke situatie) en noemde zij het geheel de 'grondheerlijkheid van het dorp Oerle'. De abt van Postel (aanvankelijk de provisor) ging zich 'heer van Kerck-Oerle' of 'grondheer van Oerle' noemen en gedroeg zich behalve als eigenaar ook als bestuurder van de verworven goederen.³⁾ Het dagelijks bestuur en de administratie van de bezittingen in Oerle kon door de kanunniken van Postel moeilijk bediend worden (zij werden geheel in beslag genomen door de naleving van een geestelijke regel), zodat de leiding toevertrouwd werd aan een meier (plaatsvervanger van de heer) die aan het hoofd stond van een laat- of dingbank (de leden van de bank - meestal 5, maar ook wel minder - werden laten of soms schepenen genoemd).⁴⁾

In 1281 wordt het voormalig allodiale verblijfsgebiedje rond de kerk (nog steeds omgeven door een gracht en vermoedelijk ook met een wal) *oppidi sive ville* genoemd, wat wil zeggen: een versterkt ofwel belangrijk gedeelte van die plaats of dat dorp.⁵⁾ In deze zaak ging het over een onenigheid tussen de abt van Postel enerzijds en de pastoor plus parochianen van Oerle anderzijds; de kwestie betrof het eikenhout dat in, buiten en binnen de gracht rond de kerk en het kerkhof van Oerle groeide.

Oorkonde van 9 juli 1249, waarin wordt verwezen naar een akte van de 'scabinis de ourle', waarmee het destijds nog functionerend wetgevend college van de laatbank van de vrouwe van Oerle wordt bedoeld. (Abdijarchief Postel, charters Oerle, nr. 2)

Kerkoerle en Zandoerle (I)

Kerkoerle, het tegenwoordige centrum van Oerle, is ontstaan uit de versterkte site van een Frankische landheer die op zijn woonlocatie onder meer een kerk liet bouwen.

Het gebied rond de kerk van Oerle kreeg ten tijde van de kerkstichting de benaming Kerkoerle, met als gevolg dat de naam van het op circa een kilometer zuidwestelijk hiervan gelegen 'oorspronkelijke' centrum van Oerle werd uitgebreid met het voorvoegsel *Zand* (Zandoerle), een verwijzing naar de aldaar aanwezige schrale en onvruchtbare zandgrond.⁶⁾ De naam Zandoerle werd door de Zandoerlenaren juist opgevat als een (ere)titel om zich te onderscheiden van Kerkoerle, dat door de aanwezigheid van een kerkgebouw en door het woonverblijf van de heer het centrum van Oerle was geworden.

Zeer waarschijnlijk kwamen beide onderscheidenlijke benamingen pas algemeen in zwang in de eerste decennia, na de overdracht van de heerlijke goederen aan het godshuis van Postel (omdat Postel de benaming Kerkoerle ging gebruiken).

Het ontstaan van de nederzetting Oerle moet worden gezocht vóór de stichting van het kerkgebouw, dit wil zeggen vóór de vestiging van de Frankische grondheer (waarschijnlijk 8e eeuw). Uit deze redenering volgt dat Zandoerle met zijn marktveld de historische dorpskern van Oerle is en dat de *roots* van de (Zand)oerlenaren verder terug in de tijd reiken dan die van de grondheer met zijn horigen. Ook de nagenoeg rechthoekige vorm van het plein (marktveld) van Zandoerle is een aanwijzing voor een hogere ouderdom dan de doorgaans Frankische, (vanaf circa de 7e eeuw ontstane) driezijdige pleinen.⁷⁾ Naadloos sluit hierbij de aantekening in het schenkingsregister van Lorsch uit 815 aan, waarin gewag wordt gemaakt van goederen onder 'Osterol' (= Oost-Oerle, het latere zogenoemde Kerkoerle).

³⁾ Welvaarts, Th.I., *Geschiedenis der abdij van Postel*, 1878 Turnhout, p. 254-256. (Postel heeft ook nog grondheerlijkheden bezeten in Netersel, Reusel en Lieshout.)

⁴⁾ Abdijarchief Postel, charters Oerle, nr. 2, (A.D. 9 juli 1249). (Te lezen is *scabinis de Ourle*, waarmee het wetgevend college van de vrouwe van Oerle - hier schepenen van Oerle genoemd - wordt bedoeld.)

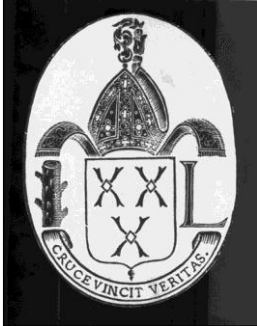
⁵⁾ Abdijarchief Postel, charters Oerle, nr. 49.

⁶⁾ Gramaye, J.B., *Taxandria; in qua Antiquitates et decora Regionum ...* enz, 1610 Bruxellae, p. 99.

⁷⁾ Mandos, H., A.D. Kakebeke, *De acht zaligheden, oude kern van de Kempen*, 1971 Oisterwijk, p. 337.

Einde van de grondheerlijkheid Kerkoerle

Bij de Vrede van Munster (1648), waarmee een einde kwam aan een oorlog die tachtig jaar geduurd had, kwam het noordelijk deel van Brabant onder gezag van de Staten-Generaal van de Noordelijke Nederlanden. Hoewel aanvankelijk beloofd, werd de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst niet toegestaan, en alle kerkelijke goederen, bezittingen en inkomsten (ook die van de kloosters) werden door de landsregering geconfisqueerd. De Staten-Generaal meenden recht te hebben op de bezittingen van Postel. Postel verzette zich hiertegen door te beweren dat de abdij niet op het grondgebied van de Nederlanden lag, maar tot het kwartier van Antwerpen behoorde. Een langdurig proces volgde, en intussen eigende de Staten zich alle in de Meierij gelegen goederen van de abdij toe. Tot 1715 slaagde Postel er in de verkoop van de geconfisqueerde eigendommen tegen te houden.

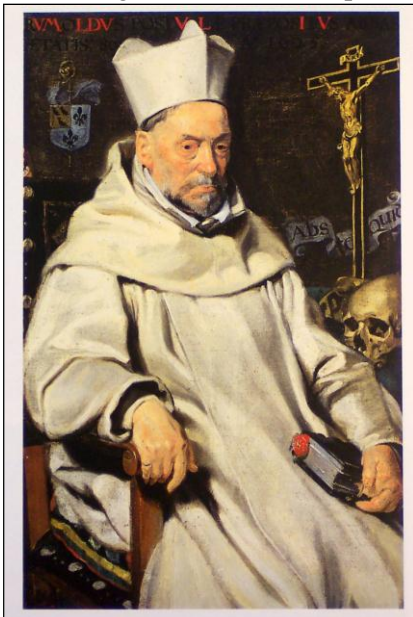

Wapenschild van de abdij Postel. Links van het schild een knoestige boomstam (een post) met rechts de letter L, samen zinnebeeldig de naam Postel voorstellende.

Luchtopname van het domein van de abdij van Postel, gesticht in 1140 als priorij van de moederabdij Floreffe. In het midden de beiaardtoren uit 1610, rechts daarachter de toren van de abdijkerk uit 1769.

Pas in 1787 werd het geschil beslecht in het voordeel van Postel, doordat de Staten verklaarden dat Postel tot de Spaanse of Oostenrijkse Nederlanden behoorde. De aangeslagen goederen werden echter nimmer teruggegeven of vergoed. Intussen hadden de Staten Generaal de twee hoeven bij de kerk van Oerle met de erbij behorende gronden op 11 december 1743 openbaar verkocht; 3 september 1745 kwam het viswater, genaamd de Postelsche Weijer, in particuliere handen, en de standerdmolen ging op 24 mei 1775 over op een nieuwe eigenaar. Het kerkgebouw en de pastorie waren in 1648 eveneens door de Staten-Generaal opgeëist. De pastorie werd in 1691 verkocht en het kerkgebouw kwam in 1798 terug in handen van de parochie Oerle.

Omdat het Postel vanaf 1648 onmogelijk werd gemaakt het bestuur en haar rechten over de grondheerlijkheid in Kerkoerle uit te oefenen en omdat alle bezittingen in Oerle verbeurd verklaard werden, luidde het jaar 1648 in feite het einde van de grondheerlijkheid in. Het recht van voordracht bij een pastoorsbenoeming, dat nog bij Postel berustte, werd voor het laatst uitgeoefend in 1818 bij de benoeming van Arnoldus Josephus Bijmens tot pastoor van Oerle.

Portret van Rumoldus Colibrant, pastoor van Oerle (1594-1597), provisor (1597-1621) en eerste prelaat van het klooster Postel (1621-1627). Onder zijn bestuur werd Postel verheven tot de rang van onafhankelijke abdij.

Voormalige Bogaardsche hoeve tegenover de parochiekerk van Oerle. Gesloopt in 1957. (situatie omstreeks 1950)

Opgeluisterd door onder meer harmonie, gilde en volksdansgroep, en in bijzijn van veel belangstellenden, werd 29 mei 1982 het nieuwe Dorpsplein tegenover de Oerlese Sint Jan feestelijk in gebruik genomen. Voorafgaande hieraan werd in de ondergrond van het plein een archeologisch onderzoek uitgevoerd, dat sporen van bewoning in de 11^e eeuw opleverde.

Tijdens de officiële ingebruikname van het nieuwe Dorpsplein onthulde Veldhovens burgemeester Elsen (links) een bronzen plaquette, uitbeeldende de 'Archeologische Kaart van de kom van Oerle'; midden Harrie van Veldhoven (voorzitter van belangengroep Oerle), rechts Jacq. Bijnen. (foto:P. Waarma, SHEV)